

ՎԱՐԴ ՍԿԵՐՈՍԻ ԵՎ ՎԱՐԴ ՓՈԿԱՍԻ
ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԴԱՎԻԹ ԿՈՒՐԱՊԱՂԱՏԸ

X դարի վերջին երեսնամյակում Բյուզանդական գահի համար պայքարն առավել սուր բնույթ ստացավ՝ կապված Վասիլ Բ (976–1025 թթ.) կայսեր գահակալման հետ։ Այդ պայքարը վերածվեց ապստամբության, որը գլխավորում էր մագիստրոս Վարդաս (Վարդ) Սկլերոսը։ Ապստամբությունը տևեց չորս տարի՝ 976–979 թթ.։ Ըստ Բյուզանդական պատմիչ Սկլիցեսի. «Վարդաս Սկլերոսը թագավորության վրա աչք ունեւր և մշտապես ապստամբելու ցանկութուն»¹։ Այդ ժամանակ Բյուզանդական զինված բոլոր ուժերը գտնվում էին նրա ձեռքում, քանզի վերջինս նշանակված էր համայն Արևելքի ստրատեղատ՝ սպարապետ²։

Սկլերոսների ընտանիքը հայկական ծագում ունեւր։ «Սկլերոս» բառը հունարենից բառացի թարգմանությունը նշանակում է «կարծր», «դաժան»³։ Հայկական աղբյուրներում Վարդ Սկլերոսի անունը տարբեր կերպ է ներկայացվում։ Ստեփանոս Տարոնեցի Ասողիկը նրան անվանում է Սիկլառոս. «Վարդ, որ ըստ աւելաձայնութեան Սիկլառոս կոչիւր»⁴։ Նույն ձևով է նշում նաև Արիստակես Լաստիվերտցին. «ապստամբեաց Վարդ, որ կոչի Սիկլառոս»⁵։ Սակայն, Մատթեոս Ուռհայեցին

¹ Գովհաննես Սկլիցես, Օտար աղբյուրները Դայաստանի և հայերի մասին, 10, Բյուզանդական աղբյուրներ, Գ, թարգ. բնագրից Դ. Բարթիկյանի, Ե., 1979, (այսուհետև՝ Գովհաննես Սկլիցես), էջ 55։

² Նույն տեղում, տե՛ս նաև ծանոթ. 64, էջ 284։

³ Каздан А., Армяне в составе господствующего класса Византийской империи в XI-XII вв., Е., 1975, с. 75.

⁴ Ստեփանոսի Տարոնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1885, (այսուհետև՝ Ասողիկ), գլուխ ԺԴ, էջ 190։

⁵ Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվերտցոյ, Ե., 1963, (այսուհետև՝ Արիստակես Լաստիվերտցի), գլուխ Գ, էջ 33։

փոքր ինչ այլ կերպ է կոչում. «ապստամբեցաւ ոմն իշխան անօրէն ի վերայ Վասիլի Հոռոմոյ Թագաւորին, որում ասէին Սկելառոս»⁶:

Վարդ Սկլերոսը, վերցնելով Թագավորութեան նշանակները, 976 թ. իրեն միացած բյուզանդական զորքերի կողմից կայսր հռչակվեց: Սկիլիցեսը նշում է. «առաջինը նրան կայսր ներբողեցին հայերը»⁷: Փաստորեն, ինչպես երևում է, Սկլերոսի բանակում եղել են նաև հայեր, որոնք նույնպես դժգոհ էին Վասիլ Բ կայսրից: Թերևս ավելի հավանական է այն, որ Վարդ Սկլերոսը որոշ խոստումներ է տվել հայերին, որի համար էլ, ըստ երևույթի, նրանք միացել են Սկլերոսին: Քանզի նման քաղաքականութիւն բյուզանդացիները բազմիցս են կիրառել թե՛ հայերի, թե՛ յուրայինների նկատմամբ՝ փորձելով խոստումներով իրենց կողմը գրավել նրանց⁸:

Ասողիկը ևս Վարդ Սկլերոսին Թագավոր է կոչում, այն էլ ոչ մեկ անգամ⁹, սակայն, մեծ մասամբ պատմիչների մոտ նա բացասաբար է ներկայացված, ինչպես Լաստիվերտցին է ասում. «Եւ ապա ղհետ նորա զնոյն ախտ ախտացաւ նորին անուանակիցն Փոկաս, և տիրեաց ամենայն արեւելից»¹⁰:

Այս ամենով հանդերձ, Սկլերոսը համարվում է «հզօր եւ անպարտելի զինուորական մը, խիզախ եւ իմաստուն սպարապետը արեւելեան գունդերուն, որ կը վայելէր անվերապահ սէրը եւ պաշտամունքը բանակին եւ մեծ մարդ կը նկատուէր բովանդակ կայսրութեան մէջ»¹¹: Այսքանն էլ բավական է, որպեսզի պատկերացում կազմենք Վարդ Սկլերոսի մասին, ով վտանգ էր ներկայացնում Վասիլ Բ կայսեր համար:

⁶ Մատթէոս Ուռհայեցի, Ժամանակագրութիւն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 56:

⁷ Հովհաննէս Սկիլիցես, էջ 56:

⁸ Հովհաննէս Սկիլիցես, էջ 63, Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, էջ 192:

⁹ Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, ԺԴ, էջ 194, 201:

¹⁰ Արիստակէս Լաստիվերտցի, էջ 33:

¹¹ Ճամաշեան Մ., Դաւիթ Կիրապաղատ, Վեցերորդիկ, 1972, էջ 20–21:

Վարդ Սկլերոսին միացան նաև Տարոնի իշխան Աշոտի որդիները՝ Գրիգորը և Բադարաարը. «Իսկ Վարդայ գինեալ ընդդէմ նորա [Վասիլի] ի պատերազմ, յորում քաջապէս մարտուցեալ զօրն Հայոց, որպէս որդիք իշխանին Տարօնոյ, Գրիգոր և Բադարաար»¹²: Արիստակես Լաստիվերտցին, թեև չի նշում Հայերի միացումը Վարդ Սկլերոսի բանակին, սակայն գրում է. «Սիկլառոս տարաւ զՀոռոմս՝ համարեա թէ զբնաւ զամէնն զհետ իւր»¹³:

Երկու կողմերի միջև գինված բախումների ընթացքում, երբ Սկլերոսի ուժերը պարտություն էին կրում, բյուզանդացիները նախ իրենց ձեռքն ընկած Հայերին էին անխնա սրի քաշում, քանզի վերջիններս առաջինն էին հարել ապստամբներին¹⁴: Ապստամբության հետևանքով կայսրությունը Հայտնվել էր ճգնաժամային վիճակում, ինչի մասին Ասողիկը շատ պատկերավոր գրում է. «Եւ գրեթէ ընդ բոլոր աշխարհն Յունաց տարածեցաւ պատերազմն, մինչ զի գեօղ ընդ գեօղ և քաղաք ընդ քաղաք մարտնչէր, և ամենայն ուրեք արեանց հեղմունք լինէին: Եւ սով սաստիկ յընդհանուր աշխարհս տարածանէր»¹⁵: Այս նկարագրությունը թեև փոքր ինչ չափազանցված է, բայց ցույց է տալիս, թէ որքան ցնցումներ է կրել կայսրությունն այդ ընթացքում:

Նման իրավիճակում կայսրն ու նրա համախոհները ստիպված էին դիմելու որոշակի միջոցների, քանզի, Սկլերոսն արդեն մոտենում էր մայրաքաղաքին՝ դա 978 թ. սկիզբն էր¹⁶: Վասիլ Բ-ն որոշեց Վարդ Սկլերոսի դեմ դուրս բերել նրա վաղեմի հակառակորդ Վարդ Փոկասին: Վերջինիս աքսորից հետ կանչելով՝ «Նրան երդումներով ապահովեց, մեծ հարստություն տվեց, պատվեց մագիստրոսի պատվաստիճանով և սխուրերի դոմեստի-

¹² Ասողիկ, գլուխ ԺԴ, էջ 191:

¹³ Արիստակես Լաստիվերտցի, նույն տեղում:

¹⁴ Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 61:

¹⁵ Ասողիկ, գլուխ ԺԴ, էջ 191-192:

¹⁶ Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 63:

կոս նշանակեց»¹⁷: Արաբ հեղինակ Յահյա Անտիոքացին ևս վկայում է, որ Վասիլ կայսրը Փոկասին նշանակեց դոմեստիկ տլ-ասիսլուն (սխուլերի դոմեստիկոս) և ուղարկեց Սկլերոսի դեմ¹⁸:

Վարդ Փոկասի գործողությունները սկզբնական շրջանում անհաջող էին ընթանում: 978 թ. ամռանը նրա բանակը երկու անգամ պարտություն կրեց¹⁹: Այդ անհաջողություններից հետո, ինչպես վկայում է Սկլիցեսը. «Փոկասը բարձրացավ Իբերիա՝ Տայք և, գալով Իբերիայի արևոտ Պավիթ մոտ, նրանից օգնական զորք խնդրեց»²⁰: Խոսքը վերաբերում է Տայքի կուրապաղատ Ատրնեբսեհ Գ-ի որդի Պավիթ Կուրապաղատին, որին նաև կոչում էին «Մեծ»²¹:

Սկլիցեսից տեղեկանում ենք, նաև որ Պավիթը պատրաստականորեն ընդառաջել է Փոկասին, «քանզի վերջինս նրա հետ լավ հարաբերությունների մեջ էր, և Փոկասը, այնտեղից մեծ զորք առնելով, շարժվեց Սկլերոսի դեմ»²²:

Սակայն, հայկական աղբյուրներում Պավիթ Կուրապաղատի մասնակցությունն այս զինված ընդհարումներին բոլորովին այլ կերպ է ներկայացված: Լաստիվերտցին հայտնում է, որ կայսրն անձամբ է դիմել Կուրապաղատին և նրանից օգնություն ստացել. «մինչ զի Թագաւորին խնդրել զօր յօգնականութիւն ի Վրաց կիւրապաղատէն: Որովք հարեալ զբռնակալն՝ փախստական հանեն յաշխարհէն»²³: Պատմիչը ոչինչ չի նշում Վարդ Փոկասի մասին: Իսկ Ասողիկը հիշում է հետևյալը. «Վասիլ Թագաւորն Յունաց զԹոռնիկ զօրավարն, որ էր յազգէն Վրաց,

¹⁷ Նույն տեղում:

¹⁸ Розен Василий, Император Василий Болгаробойца. Извлечения из Летописи Яхьи Антиохийского. Приложение к XLIV-му тому "Записок" Императорской Академии наук, N 1, СПб., 1883, с. 3.

¹⁹ Юзбашян К., Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв., М., 1988, с. 135.

²⁰ Հովհաննես Սկլիցես, էջ 64:

²¹ Ադոնց Ն., Պավիթ Կյուրոպաղատ, «ՊԲՀ», 2002, N 3, էջ 14:

²² Հովհաննես Սկլիցես, էջ 65:

²³ Արիստակես Լաստիվերտցի, էջ 33:

աբեղա ի սուրբ լերինն՝ հանեալ առաքէ առ կիւրապաղատն Տայոց Դաւիթ. որպեսզի զօր առաքեսցէ յօգնականութիւն նմա»²⁴: Ապա ավելացնում է. «Եւ կիւրապաղատին Դաւթի գումարեալ զզօրսն Վրաց, և զիշխանաց իշխանն զՋոշիկ տայ զկնի Թոռնկայ՝ պատերազմել ընդ Վարդայ բռնակալին: Որք սկսեալ ի Տայոց աշխարհէն՝ քանդեալ աւերեցին զամենայն աշխարհն Յունաց, որ ընդ ձեռամբ բռնակալին էր»²⁵: Փաստորեն, ըստ Ասողիկի, Վասիլ կայսրը՝ որպես միջնորդ, Դաւիթ Կուրապաղատի մոտ է ուղարկել Թոռնիկ աբեղային²⁶: Նա ևս ոչինչ չի նշում Փոկասի մասին:

Մատթեոս Ուռհայեցին, անդրադառնալով այդ դեպքերին, դրում է. «Սկելառոս զօրաժողով արարեալ բազմութեամբ անիրաւաց և անօրինաց և սրով անցուցանէր զաշխարհն Հոռոմոց և բազում զօրօք գայր հասանէր և մտանէր յաշխարհն Հայոց, եւ արար անթիւ կոտորած օտարացեալն յԱստուծոյ: Եւ յայնժամ զօրքն Հայոց հասանէին ի վերայ նորա [Սկլերոսի] և յաղթահարեցին անօրէն իշխանին այն մեծաւ յաղթութեամբ, և կոտորածով փախստական արարին զնա»²⁷: Ուռհայեցու հաղորդածից պարզ է դառնում, որ Վարդ Սկլերոսը հասել է հայկական տարածքներ, և Հայոց զորք ասելով, պատմիչը նկատի է ունեցել Տայոց զորքին, քանի որ հայկական գրչագրերում «Տայոց» բառը երբեմն գրվել է «Հայոց» ձևով²⁸: Այսինքն, ըստ Ուռհայեցու, հայկական ուժերը կամ Տայոց զորքը դուրս է եկել Սկլերոսի դեմ՝ սեփական տարածքները պաշտպանելու, այլ ոչ թե՝ բյուզանդական կայսեր օգնելու համար:

²⁴ Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, էջ 192:

²⁵ Նույն տեղում:

²⁶ Թոռնիկի մասին տե՛ս Степаненко В., Чортванели, Торники и Тарониты в Византии (к вопросу о существовании т. н. Тайкской ветви Торникянов), Античная древность и средние века, Екатеринбург, 1999, с. 130.

²⁷ Մատթեոս Ուռհայեցի, էջ 34:

²⁸ Հովհաննես Սկիլիցես, Ժանոթ. 274, էջ 309:

Սակայն, Ասողիկը ևս մեկ կարևոր վկայություն է անում, թե ի՞նչ պայմանով է Դավիթ Կուրապաղատը Վասիլին օգնական ղորք տվել. «...խոստանայ տալ նմա զԽաղտոյառիճ Կղէսուրաւն, ՂՁորմայրի և զԿարին, զԲասեան և զՍևուկ բերդակ, որ է Մարդաղի, զՀարք և Ապահունիս»²⁹: Կ. Յուզբաշյանը նշում է, որ, հավանաբար, այդ պայմանները Կուրապաղատին ավելի վաղ են առաջարկված եղել, իսկ Թոռնիկը կոչված էր միջնորդի դեր կատարելու համար կամ, հնարավոր է նաև, երաշխավոր էր³⁰: Խաղտոյառիճի մասին Լաստիվերտցին դրում է հետևյալը. «վասն զի յառաջ ժամանակաւ կալեալ էր զայն [Խաղտոյառիճ] Դավիթ Կուրապաղատի, բայց ոչ իբրև զիւր հայրենի ժառանգութիւն, այլ պարգևք էին այսոքիկ ի Թագաւորէն վասն նորա միամիտ հնազանդութեանն: Եւ զի խոստացեալ էր՝ զյետիւր վախճանին զիւր գաւառն տալ ի Թագաւորն, նոքա զայն չածէին՝ զմտաւ, այլ առատամիտ ի պարգևսն լինէին՝ որ չէր իւրեանց»³¹:

Փաստորեն, Դավիթ Կուրապաղատն այդ ապստամբության արդյունքում ընդարձակել էր իր իշխանության սահմանները: Ն. Ադոնցը գտնում է, որ Բյուզանդիան չէր կարող այդ տարածքները տալ Տայոց Կուրապաղատին, քանի որ ո՛չ Հարքը, ո՛չ էլ Ապահունիքը կայսրությանը չէին պատկանում, Խաղտոյառիճն ու Ձորմայրին Դավթի վասալ Թոռնիկի տիրույթներն էին, իսկ Կարինն ու Բասենը՝ Կուրապաղատինը³²: Այսինքն, Ասողիկի հաղորդած տեղեկությունները չեն համապատասխանում իրականությանը: Ն. Ադոնցի հետ չի համաձայնվում Կ. Յուզբաշյանը: Վերջինս, հիմնվելով Լաստիվերտցու հաղորդած տեղեկության վրա, գտնում է, որ այդ տարածքները տրվել էին Դավիթ Կուրապաղատին ցմահ, այսինքն՝ նրա մահից հետո վերագարձ-

²⁹ Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, էջ 192:

³⁰ Юзбашян К., указ. соч., с. 136.

³¹ Արխատակես Լաստիվերտցի, էջ 35:

³² Adontz N., Etudes Armeno-Byzantines, Lisbonne, 1965, p. 304-309.

վելու էին Բյուզանդիային³³։ Ասողիկը, որ մանրամասն թվարկել էր Հանձնված տարածքները, սակայն, ոչինչ չի գրել, որ կայսրն այդ տարածքները տվել էր Կուրապաղատին ցմահ։ Այս պարագայում անհասկանալի է, թե ինչու՞ Դավիթ Կուրապաղատը պետք է համաձայնվեր օգնել կայսրին, եթե այդ պարգևները տրված էին որոշակի ժամկետով, որը շատ հեշտությամբ կարող էր արագացվել, ինչը և տեղի ունեցավ հետագայում։

Կուրապաղատի՝ կայսրությանը ցուցաբերած օգնության մասին վկայում են թե՛ Հայ, թե՛ բյուզանդացի պատմիչները։ Այսպես, Սկիլիցեսը նշում է, որ Փոկասն, այնտեղից (Տայքից) մեծ զորք վերցնելով, շարժվեց Սկլերոսի դեմ³⁴։ Ասողիկն էլ ավելացնում է. «Նույնպես և հանեալ թագաւորին ի բանտէ զՎարդ, որ և Փոկասն կոչիւր, զոր արկեալ էր Կիւռ ժանայ ի կղզի՝ և տայ ի ձեռս զամենայն արեւմտեայ զօրն Յունաց և հանդերձ Վրաց զօրուն առաքէ ի վերայ բռնակալին Վարդայ երկուս բանակս և զանգիտեալ բռնակալին Վարդայ փախստեայ լինէր»³⁵։

Այս տվյալներից երևում է, որ Վարդ Սկլերոսին պարտության մատնող բանակներից մեկը Կուրապաղատինն էր։ Դա ցույց է տալիս վերջինիս ունեցած դերը կայսրությունը սասանող ապստամբությունը ճնշելու գործում։ 979 թ. Վարդ Սկլերոսի ապստամբությունը ճնշվեց, և վերջինս ապաստան գտավ Բաբելոնում³⁶։ Իսկ Ասողիկն և Ուռհայեցին նշում են «Բաղդատ»³⁷։

Կայսրությունում դրությունը փոխվեց տաս տարի անց։ Այս անգամ Վասիլ Բ-ի դեմ ապստամբեց Վարդ Փոկասը, քանզի վերջինս և իր կողմնակիցները դժգոհ էին կայսեր վարած քաղաքականությունից, ուստի 987 թ. օգոստոսի 15-ին Փոկասին

³³ Юзбачьян К., указ. соч., с. 137.

³⁴ Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 65։

³⁵ Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, էջ 193։

³⁶ Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 63։

³⁷ Ասողիկ, գլուխ ԺԵ, էջ 193, Մատթեոս Ուռհայեցի, էջ 34։

կայսր հռչակեցին՝ «Թագ կապելով և տալով կայսրության մյուս նշտնակները»³⁸:

Վարդ Փոկասի ապստամբության մասին նշում են նաև հայ պատմիչները՝ Ասողիկը, Լաստիվերտցին, Ուռհայեցին: Վերջինս Փոկասին անվանում է «Մօրավարդ»։ «Իսկ յաւուրս ժամանակաց տօմարիս Հայոց ի յամի ՆԼԵ (986) ապստամբեաց ոմն իշխան ի վերայ Թագաւորին Վասլի, իշխանն Հոռոմոց Մօրավարդ և արար աւերակս զմեծ մասն Հոռոմոց աշխարհին. և շրջեալ երթայր ընդ երկիր սրով և գերութեամբ»³⁹: Լաստիվերտցու մոտ հանդիպում ենք այն վկայությանը, որ Վարդ Սկլերոսից հետո նույն «ախտ ախտացաւ» նրա անվանակից Փոկասը, այսինքն՝ ապստամբություն բարձրացրեց և տիրեց ողջ Արևելքին⁴⁰: Առավել մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում Ասողիկը. «Եւ Վարդն, որ և Փոկաս ի ՆԼԵ (986) թուականին Թագաւոր բռնակալ եղեալ ճակատս տալով ընդ Թագաւորական քաղաքին Կոստանդնուպոլսի հանդերձ ամենայն Յունաց և Վրաց զօրուն ամս երկուս»⁴¹: «Վրաց զորք» ասելով, պատմիչը, հավանաբար, նկատի ունի Տայոց զորքը, ինչի մասին լռում են Ուռհայեցին և Լաստիվերտցին: Տայոց զորքի մասին է դրում նաև բյուզանդացի հեղինակ Միքայել Պսելլոսը, ըստ որի, «Փոկասը, «իբերական» զորք հավաքելուց հետո, ապստամբություն բարձրացրեց»⁴², իսկ «իբերական» զորք ասելով՝ հասկանում ենք Տայոց զորքերին:

Հավանաբար Վարդ Փոկասին են միացել նաև Կուրապաղատի զորքերը, սակայն, այդ մասին ոչինչ էի նշում Սկլիցեսը: Ըստ նրա, Վարդ Փոկասն ապստամբություն բարձրացրեց և իրեն կայսր հռչակեց 987 թ. օգոստոսի 15-ին, և հիշում է նաև

³⁸ Հովհաննես Սկլիցես, էջ 69:

³⁹ Մատթեոս Ուռհայեցի, էջ 39:

⁴⁰ Արիստակես Լաստիվերտցի, էջ 33-34:

⁴¹ Ասողիկ, գլուխ ԻԵ, էջ 248:

⁴² Psellos M., Chronographie ou Histoire d'un siècle de Byzance (976-1077), t. I, Paris, 1967, p. 7-10.

ապստամբութեան պատճառները⁴³, ինչն էլ հաստատում է, որ ապստամբութիւնը սկսվել է 987 թ.: Իսկ Ասողիկն ու Ուռհայեցին նշում են 986 թվականը: Պարզվում է, որ Վարդ Փոկասի կայսր հռչակվելուց քիչ առաջ, «յուր հասավ, որ Ասորիքից Սկլերոսն է դալիս»: Դա 987 թ. սկիզբն էր ըստ Սկլիցիցի⁴⁴: Իսկ Ասողիկը գրում է. «Եւ յայսմ ամի, որ էր ՆԼԵ (986) թուականն Հայոց թագաւորն Վարդ ելեալ ի Բաղդատայ ի Մելտենի մտանէ. ...Եւ ամենայն զօրք աշխարհին առ հասարակ ի հնազանդութիւն դային: Եւ դարձեալ առաջի խռովութիւնն շարժեցաւ յաշխարհին Յունաց»⁴⁵: Փոկասն այդ ժամանակ դեռեւ Վասիլ Բ-ի դեմ ապստամբութիւնն չէր բարձրացրել: Ասողիկի և Յաւայա Անտիոքացու տվյալներով, Վասիլ կայսրը, իմանալով Վարդ Սկլերոսի վերադարձի մասին, նրա դեմ ուղարկեց հենց Վարդ Փոկասին. «Իսկ Վարդ, որ և Փոկաս, — գրում է հայ պատմիչը, — հրամանաւ Վասիլի գայ ընդդէմ նորա ի պատերազմ ամենայն զօրօքն Յունաց և Վրաց»⁴⁶: Յաւայան առավել հանգամանորեն է նշում: Ըստ նրա. «Վասիլ կայսրը ստիպված եղավ Հիջրայի 376 թ. Զուլ-Հիջա ամսին (987 թ. ապրիլի 3 — մայիսի 2) վերադարձնել Վարդ Փոկասին դոմեստիկոսի աստիճանն և կարգադրել նրան շարժվելու Սկլերոսի դեմ»⁴⁷: Այսինքն, Ասողիկի և Պսելլոսի նշած վրաց կամ իբերական զորքերը Փոկասին էին միացել՝ ընդդէմ Վարդ Սկլերոսի, և հենց վերջինս էր ապստամբութիւնն բարձրացնողը:

Սակայն, դեպքերն այլ կերպ ընթացան: Վարդ Փոկասն ու Վարդ Սկլերոսը, համաձայնութեան գալով, վճռեցին միմյանց միջև բաժանել կայսրութեան արևելյան և արևմտյան մասերը, եթե կարողանան միացյալ ուժերով հաղթել կայսրին: Այդ համագործակցութեան մասին գրում են հայ և բյուզանդացի

⁴³ Հովհաննես Սկլիցիցի, էջ 69:

⁴⁴ Նույն տեղում, էջ 71:

⁴⁵ Ասողիկ, գլուխ ԻԴ, էջ 246–247:

⁴⁶ Նույն տեղում:

⁴⁷ Розен Василий, с. 22–23.

սլատմիչները⁴⁸: Բայց Փոկասը, դիմելով խորամանկության, Վարդ Սկլերոսին իր մոտ կանչելուց հետո ձերբակալում է և «հրամայե տանել ի բերդն Ժեռաւս»⁴⁹: Յաջան ավելացնում է, որ այդ պայմանավորվածությունից հետո, «նույն տարվա (987 թ.) սեպտեմբերի 14-ին Վարդ Փոկասը, ապստամբություն բարձրացնելով, իրեն կայսր հռչակեց»⁵⁰: Փաստորեն, Փոկասն ապստամբություն բարձրացրեց Վարդ Սկլերոսին ասպարեզից հեռացնելուց հետո միայն: Ստացվում է, որ տայոց կամ իբերական զորքերը Փոկասին միացել էին, ոչ թե նրա ապստամբություն բարձրացնելու պատճառով, այլ մինչև 987 թ. ամառը, ավելի կոնկրետ մինչև Վարդ Սկլերոսի ձերբակալումը, 986 թ.: Ուստի ձևավորված այն կարծիքը, որի համաձայն Դավիթ Կուրապաղատը միացել է Վարդ Փոկասին՝ վերջինիս ապստամբության ժամանակ⁵¹, իրական չի թվում, քանզի բյուզանդացի և հայ պատմիչներից ոչ ոք չի նշում, որ Կուրապաղատը միացել էր Փոկասին ընդդեմ Վասիլի, իսկ նրա բանակին միացած հայոց կամ իբերական զորքերի մասին Ասողիկի մոտ նշված է հետևյալը. «Իսկ Փոկասու-Վարդայ արձակեալ յինքենէ զզօրսն Վրաց՝ և ինքն ամենայն զօրօքն Յունաց խաղայ յեղը ծովուն»⁵², այսինքն՝ շարժվեց դեպի Կոստանդնուպոլիս՝ առանց «վրացական» զորքերի: Ըստ Սկլիցեսի՝ դա 988 թ. սկզբին էր⁵³:

Յաջա Անտիոքացու մոտ հանդիպում ենք մի տեղեկության ևս. «Վարդ Փոկասն իր որդի Նիկեփոր Ծովիզին վրաց թագավոր Դավթի «Տայք քաղաքի» տիրակալի մոտ ուղարկեց՝ Տարոնացու դեմ օգնություն ստանալու համար, քանզի, երբ

⁴⁸ Հովհաննես Սկլիցես, էջ 71, Розен Василий, с. 22, Ասողիկ, գլ. ԻԴ, էջ 247:

⁴⁹ Ասողիկ, նույն տեղում:

⁵⁰ Розен Василий, там же.

⁵¹ Բարթիկյան Հ., Հայաստանի նվաճումը Բյուզանդական կայսրության կողմից, «ՊԲՀ», 1970, N 2, էջ 86, Юзбашьян К., указ. соч., с. 137, Դանիելյան Է., Վասիլ Բ-ի - 1000 թ. արևելյան արշավանքի նպատակը և երթուղին, «Լրաբեր հաս. գիտ.», 1973, N 10, էջ 62, Ճանաչեան Մ., նշվ. աշխ., էջ 23:

⁵² Ասողիկ, գլուխ ԻԶ, էջ 249:

⁵³ Հովհաննես Սկլիցես, էջ 72:

ապստամբը մայրաքաղաքին մոտեցավ, Վասիլ Բը ծովով Տրապիզոն ուղարկեց Տարոնացուն՝ Փոկասի թիկունքում զորք կազմակերպելու»⁵⁴։ Կ. Յուզբաշյանը նշում է, որ Տարոնացին մագիստրոս Գրիգոր Տարոնացին էր⁵⁵, որն իր եղբայր Բագարատի հետ միացել էր Վարդ Սկլերոսին ապստամբության ժամանակ։ Սակայն, վերջինիս պարտությունից հետո Դրիգորը, ստանալով մագիստրոսի պատվաստիճան, միացավ կայսեր ուժերին⁵⁶։ Յազյան ավելացնում է. «Դավիթը ուղարկեց իր ծառաներից մեկին Հազար ձիավորով։ Նրա հետևից գնացին նաև «Բագարատի երկու պատրիկ որդիները՝ ալ-Խալիդիյատի տիրակալները» Հազար ձիավորով, որոնք Տարոնացուն ջարդ տվեցին»⁵⁷։ Կ. Յուզբաշյանը Բագարատի պատրիկ որդիներին համարում է «Թոռնիկի եղբորորդիները՝ Բագարատն ու Չորտվանելը»⁵⁸։ Չորտվանելի մասին հիշատակում է նաև Ասողիկը. «Այլ դեռ ևս մնացեալ էր յապստամբացն, որ ընդ Փոկասուն Վարդայ՝ Չորտուանէլ Մաթիստոսն եղբորորդի Թոռնկայ արեղայի, և յերկրորդումն սպան զնա ի դաշտին Բագառնոյ, ի Դերջան գաւառի, ի ՆԼԹ (990) թուականին»⁵⁹։

Ասողիկը, սակայն, ոչինչ չի նշում, որ Փոկասը Դավիթ Կուրապաղատից օգնական զորք է խնդրել։ Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ Դավիթ Կուրապաղատը չի մասնակցել Վարդ Փոկասի ապստամբությանը, քանի որ ոչ բյուզանդական, ո՛չ էլ հայկական աղբյուրներում այդ մասին ոչինչ չի հիշատակվում։ Յազյա Անտիոքացու տեղեկությունները վստահելի չեն պարզ պատճառով. նա Տայքն անվանում է քաղաք, իսկ Դավիթ Կուրապաղատին՝ «վրաց թագավոր», Տայք «քաղաքի տիրակալ»։ Հետևաբար, անհիմն չէ կարծել, որ եթե անգամ, Փոկասն

⁵⁴ Розен Василий, с. 24.

⁵⁵ Юзбашян К., указ. соч., с. 137.

⁵⁶ Adontz N., Etudes..., p. 232, Каядан А., указ. соч., с. 17.

⁵⁷ Розен Василий, с. 24.

⁵⁸ Юзбашян К., указ. соч., с. 138.

⁵⁹ Ասողիկ. գլուխ ԻԷ, էջ 251։

օգնական ղորք է խնդրել Դավթից, ապա վերջինս այն չի տրամադրել: Սխալված չենք լինի նաև, եթե հավելենք, որ Բագարատի որդիներն իրենց կամքով էին միացել Փոկասին, առանց Կուրապաղատի միջամտության:

Բացի այդ, 989 թ. ապրիլի 13-ին Վարդ Փոկասը մահացավ Արիդոսի ճակատամարտի ժամանակ⁶⁰: Յահյա Անտիոքացին ևս գրում է, որ Փոկասը սպանվեց և նշում ճիշտ ժամանակը. «Նիսան (ապրիլ) ամսի 13-ին (989 թ.)»⁶¹: Փաստորեն 989 թ. սկզբներին Փոկասի ապստամբությունը ճնշվեց: Այդ պարագայում հարց է առաջանում, թե Դավիթ Կուրապաղատն ինչու՞ հետ չկանչեց Բագարատի որդիներին, եթե նրանց ինքն էր ուղարկել Փոկասին օգնելու, մինչև որ, ըստ Ասողիկի, Չորավանելը սպանվեց 990 թ.⁶²: Այդ փաստը հիմք է տալիս պնդելու, որ վերջինս գործում էր Կուրապաղատից անկախ:

Այսպիսով, Վարդ Փոկասի ապստամբությունը ևս ճնշվեց: Սկիլիցեսը գրում է, որ կայսրը. «ներքին պատերազմներից և հոգսերից ազատված, մտածում էր, թե ինչպե՞ս պետք է կարգավորի իր գործերը մնացած տոպարիսների հետ, որոնք, օգտվելով կայսեր ապստամբություններով զբաղված լինելու հանգամանքից, հռոմեական տիրապետություններին մեծ վնաս հասցրեցին»⁶³: «Մնացած տոպարիսների» մեջ կարելի է հասկանալ նաև Չորավանելին, այլ ոչ թե Դավիթ Կուրապաղատին, քանզի Սկիլիցեսը ոչինչ չի ասում, թե կայսրը նրա հանդեպ ինչպես վարվեց Փոկասին հաղթելուց հետո: Սակայն, Յահյա Անտիոքացին այդ մասին գրում է. «Վասիլ կայսրը զայրացել էր վրաց թագավոր Դավթի, Տայքի տիրակալի դեմ, ինչպես նաև Բագարատի երկու որդիների՝ ալ-Նալիդիյատի տիրակալների, այն բանի համար, որ նրանք օգնում էին Փոկասին, դրա համար

⁶⁰ Հնարավոր է նրան թունավորել են, քանզի նրա մարմնի վրա ոչ մի վերք չկար: Տես, Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 73:

⁶¹ Розен Василий, с. 25.

⁶² Ասողիկ, նույն տեղում:

⁶³ Հովհաննես Սկիլիցես, էջ 74:

ներանց դեմ զորք ուղարկեց Զակրուս կոչվող մի պատրիկի գլխավորությամբ: Նա գնաց Բագարատի որդիների դեմ և սպանեց նրանցից ավագին, իսկ կրտսերին աքսորեց»⁶⁴: Այս տեղեկությունը համապատասխանում է Ասողիկի վկայությա-
նը⁶⁵, բայց, ի տարբերություն Ասողիկի, Յազյան նշում է նաև Դավիթ Կուրապաղատի մասին. «Դավիթը, վրաց թագավորը, Վասիլ կայսրից ներողություն ու ողորմածություն աղերսեց՝ խոստանալով հնազանդություն ու հպատակություն, ասաց, որ իր տիրույթները՝ իր մահից հետո կմիացվեն [Վասիլի] պետու-
թյանը, քանզի ինքը զառամյալ ծերունի է և չունի ո՛չ որդի, ո՛չ այլ ժառանգներ և խնդրեց կայսրին թույլ տալ իրեն՝ ուղարկել իր բարձրաստիճան պաշտոնյաներին նրա արքունիք, որպեսզի կայսրը կարողանա նրանցից երդումներ ստանալ և նախապես ապահովել պարտավորություններ նրանց կողմից, որ կհանձնեն քաղաքը իրենց թագավորի մահից հետո»⁶⁶:

Այն մասին, որ Դավիթն իր տարածքները կտակել է կայս-
րին, վկայում են նաև բյուզանդացի և հայ պատմիչները: Սա-
կայն, նրանք ոչինչ չեն նշում, որ Դավիթ Կուրապաղատը այդ քայլին է դիմել, որպեսզի հայցի կայսեր ներողամտությունը՝ Վարդ ֆոկասի ապստամբությանը մասնակցելու համար: Ասո-
ղիկը գրում է. «Բայց զի ոչ գոյր նորա որդի կամ եղբայր, որ ժառանգէր զաթոռ թագաւորութեան նորա՝ յանձն արարեալ էր զազատագունդ և զաշխարհ իւր թագաւորին Յունաց Վասիլ»⁶⁷: Սկիւիցեսը ևս գրում է, որ Դավիթ Կուրապաղատն իր տիրույթ-
ների ժառանգ նշանակել էր կայսրին, բայց չի նշում պատճա-
ռը⁶⁸: Լաստիվերտցին, առանց որոշակի ժամանակը նշելու, գրում է. «Եւ զի [Դավիթ] խոստացեալ էր՝ յետ իւր վախճանին զիւր

⁶⁴ Розен Василий, с. 27.

⁶⁵ Ասողիկ, գլուխ ԻԷ, էջ 251:

⁶⁶ Розен Василий, там же.

⁶⁷ Ասողիկ, գլուխ ԽԳ, էջ 275:

⁶⁸ Հովհաննես Սկիւիցես, էջ 75:

զաւառն տալ ի թագաւորն»⁶⁹: Այգ մասին հիշատակում է նաև Վարդան պատմիչը. «Կիւրապաղատն Դաւիթ անժառանգ գոլով. և տայ անդարձազրով զհայրենիսն իւր 'ի Վասիլն, զՈւխթիսն և զՆամրվուան, և զքաղաքն Ապահունեաց զՄանծկերտ, և զամենայն ինչս»⁷⁰:

Այսպիսով, թեև Դաւիթ Կուրապաղատն իսկապես իր տիրույթները կտակել էր կայսրին, սակայն, գա չի նշանակում, որ տյոգ կտակը կապված էր Փոկասի ապստամբութեան հետ, քանզի, եթե Դաւիթը, Փոկասին օգնելու պատճառով, իր տիրույթները կտակեր կայսրին՝ իր մահից հետո, ապա կայսրը կարող էր արագացնել նրա մահը, հենց ապստամբութիւնը ճնշելուց հետո: Սակայն, Կուրապաղատը մահացել է ապստամբութիւնը ճնշելուց զրեթե տաս տարի անց՝ 1000 թ.: Ասողիկը գրում է. «Սա [Դաւիթը] լցեալ աւուրբք, ծերացեալ ժամանակօք՝ վախճանեցաւ յաւուր մեծի փրկական Զատիկն, ի Նիւթ (1000) թուականին»⁷¹: Այլիցեւի մոտ ևս նշված է, որ Դաւիթ Կուրապաղատը մահացել է 1000 թ. մարտի 31-ին, և կայսրը, լսելով նրա մահվան մասին, շտապեց տիրելու իր «ժառանգութեանը»⁷²: Իսկ որ նրան սպանել են, այդ մասին վկայում են Մատթեոս Ուռհայեցին և Արիստակես Լաստիվերտցին: Վերջինս նշում է. «յաւուր մեծի հինգշաբթին դեղ մահու խառնեալ ի խորհուրդ պատարագին արբուցին նմա, և հեղձամահ արարեալ զերանելի անձն՝ բարձին ի կենացս, ճանճրացեալ կենօք նորա, վասն առաջիկայ խոստմանցն՝ որ ի թագաւորէն ակն ունէին»⁷³: Այսինքն, Կուրապաղատին սպանողները խոստումներ են ստացել կայսեր կողմից: Նրա սպանութեան մասին առավել մանրամասն տեղեկութիւններ է պահպանել Ուռհայեցին: Վերջինս գրում է, որ Կուրապաղատին նախ թունավորել, ապա խեղդամահ է արել

⁶⁹ Արիստակես Լաստիվերտցի, էջ 35:

⁷⁰ Հաւաքումն պատմութեան Վարդանայ Վարդապետի, Վենետիկ, 1862, էջ 93:

⁷¹ Ասողիկ, զլուխ ԽԳ, էջ 275:

⁷² Հովհաննէս Սկիլիցես, էջ 75:

⁷³ Արիստակես Լաստիվերտցի, էջ 23:

վրաց եպիսկոպոս Իլարիոնը, որին, կայսրը սպանել տվեց⁷⁴: Փաստորեն, եթե Կուրապաղատը մահացել է 1000 թ., ապա, հավանաբար, նա դրանից քիչ առաջ է իր տիրույթները կտակել կայսրությանը, հակառակ դեպքում նա 990-ական թվականներից հետո չէր ընդարձակի իր տիրույթները՝ տիրելով՝ Մանաղկերտին, Խլաթին, Արճեշին⁷⁵ և այլն: Կարո՞ղ էր արդյոք նա խորհել նոր նվաճումների մասին, եթե իր տիրույթների վախճանը կանխորոշված էր կամ պետք է հանձնել կայսրին: Ուստի հավանական է թվում, որ Կուրապաղատը իր տիրույթները կայսրին է կտակել 990-ական թվականների վերջերին, ինչը և ցույց է տալիս, որ դա ոչ մի կապ չունի Փոկասի ապստամբության հետ: Այս ամենը հնարավորություն է տալիս եղրակացնելու, որ Դավիթ Կուրապաղատը չի մասնակցել Վարդ Փոկասի ապստամբությանը:

Այսպիսով, Վարդ Սկլերոսի և Վարդ Փոկասի ապստամբությունների հետևանքով Դավիթ Կուրապաղատը, թեև ընդարձակեց իր տիրույթները, սակայն արագացրեց իր վախճանը:

⁷⁴ Մատթեոս Ուոհայեցի, էջ 37–38:

⁷⁵ Աղոնց Ն., նշվ. աշխ., «ՊԲՀ», 2002, N 3, էջ 21:

**ЛИАНА НАЗАРЯН
ИИ НАН РА**

**ВОССТАНИЯ ВАРДА СКЛИРА И ВАРДА ФОКА
И ДАВИД КУРАПАЛАТ**

РЕЗЮМЕ

В судьбах Давида Курапалата и Тайка большую роль сыграло восстание Варды Склира (976-979). Император Василий II решился вызвать давнего соперника Склира, Варду Фоку и направил его против узурпатора. Фока потерпел поражение и обратился за помощью к Давиду. Василий II обещал отдать Курапалату ряд территорий, если Давид вышлет вспомогательное войско. Это позволило разбить Склира в 979 г.. В результате Давид смог приобщить к своим владениям весьма значительные территории. В 987 г. Варда Фока, в свою очередь, провозгласил себя императором, но не нашел поддержки со стороны Курапалата. Василий II смог подавить мятеж 989 г.. После смерти Давида Курапалата (1000 г.), по его завещанию, свои владения он оставил императору Василию.